

Claus Rønlevs bibliotek

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Digitaliseret efter aftale med Selskabet for Danmarks Kirkehistorie. PDF-filen er kun til ikke kommercielt brug.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine mange tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER

SJETTE RÆKKE

UDGIVNE AF

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE

VED

J. OSKAR ANDERSEN OG **BJØRN KORNERUP**

PROFESSOR, DR. THEOL.

OVERARKIVAR, DR. THEOL.

SJETTE BIND.

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION HOS G. E. C. GADS FORLAG.

1948--50.

A. G. Rudelbach og Christian VIII.

Ved **Bjørn Kornerup.**

I et foregaaende Hefte af »Kirkehistoriske Samlinger« (6. R. VI, 102 ff.) er der under Behandlingen af forskellige Punkter i H. N. Clausens akademiske Forhold blevet meddelt Bidrag til *A. G. Rudelbachs* Livshistorie. Det paavistes saaledes, hvorledes Rudelbach — særlig efter sin Tilbagekomst 1845 til Danmark fra Sachsen, hvor han siden 1829 havde været Superintendent i Glaucha — kunde regne med Kong Christian VIII som sin trofaste Beskytter, skønt Kongen til Rudelbachs letforstaaelige Skuffelse lod det skorte paa den tilstrækkeligt virksomme Bistand, der kunde have virkeliggjort hans brændende Ønske: at blive knyttet til Københavns Universitet som Professor i Teologi. Kongens Død 1848 tilintetgjorde enhver Mulighed for dette, og Rudelbach maatte i Stedet tage til Takke med Sognekaldet ved St. Mikkels Kirke i Slagelse.

Allerede før 1845 havde Rudelbach aabenbart staaet i et forholdsvis nært Forhold til Christian VIII. Derom underrettes man gennem en lille Række Breve, der er bevaret fra ham til Kongen, og som det med Hans Majestæt Kong Frederik IX's allerhøjeste Tilladelse er mig muligt at meddele nedenfor. Hertil skal føjes en længere, paa Tysk skreven Redegørelse til Christian VIII fra Rudelbach, hvori han giver en interessant Udsigt over hele sin teologiske og kirkelige Løbebane, og som skulde tjene som nærmere Begrundelse for hans Ønske om at blive ansat ved Universitetet¹.

¹) Brevene til Christian VIII findes i Kongehusarkivet, Christian VIII's Arkiv; Redegørelsen og det S. 468 f. aftrykte Brev til J. G. Adler

TIL KONG CHRISTIAN VIII. Nr. 1—4.

1.

Allernaadigste Konge!

I det jeg allerunderdanigst takker Deres Maiestæt for den naadige Modtagelse af den sidste Ubetydelighed, jeg vovede at forelægge D. M.¹, fordrister jeg mig til at oversende D. M. Aargangen 1841 af et af mig redigeret og for en Deel forfattet kirkelig-theologisk Tidsskrift, hvori jeg ogsaa, som jeg ønsker, med den fornødne historiske Upartiskhed har taget Hensyn paa den Danske Kirkes Udvikling, og haaber at faae Leilighed til stadig at følge den Danske theologiske Literatur². Maatte Skriftet ved sin Tone og sit Indhold vinde Deres Maiestæts naadige Bifald!

Deres Maiestæt tillade mig huldrigst at tilføie Følgende. Mine mangfoldige Arbejder især med Revision af Forordninger over Skole- og Universitets- saavel som Kirkevæsenet³ (hvis Prøvelse, førend de udgaae, nu sædvanlig er Consistoriernes og Kredsdirectionernes Sag) have forhindret mig fra at forelægge D. M. noget Udførligt og Sammenhængende angaaende det, vi kalde »Lebensfragen« paa Underviisningsvæsenets Gebeet — som dog stedse skal blive mit Formaal. Imidlertid vover jeg atter at anbefale mig til Deres Maiestæts naadige Erindring, om det maatte forundes mig at offre Fædrelandet Frugten af de Indsigter

i dennes Privatarkiv, alt i Rigsarkivet. Redegørelsen har været omtalt i Kh. Saml. 6. R. VI, 114 ff., her dog med det urigtige Aarstal 1848 for 1847.

¹) Det kan næppe oplyses, hvilket Arbejde Rudelbach sigter til. Han havde i 1841 udgivet flere Skrifter.

²) 1840 havde Rudelbach sammen med H. E. F. Guericke paabegyndt Udgivelsen af Zeitschrift für die gesammte Lutherische Theologie und Kirche.

³) Om Rudelbachs Embedsforretninger i Glauchau se især C. R. Kaiser, Andreas Gottlob Rudelbach, ein Zeuge der lutherischen Kirche im 19. Jahrhundert, 1892, S. 22 ff.

og Erfaringer, jeg i min nærværende Embedsstilling har havt rig Leilighed til at erhverve mig.

Gud bevare Deres Maiestæt og skjenke den bedste Landsfader al Velsignelse, som Hans Ord forjætter de Fyrster, der have Ham til Skjold og Borg!

Deres Maiestæts
 allerunderdanigste Undersaat og Forbeder

A. G. Rudelbach,
 Consist. Raad og Superint.

Glauchau 24 Jan. 1842.

2.

Deres Maiestæt

ville allernaadigst forunde mig et kort Gehør. Ved den indtrufne Vacants af Laalands og Falsters Bispestol¹ turde jeg maaskee stille mig blandt de Søgende, som Deres Maiestæt maatte henvende Deres allernaadigste Opmærksomhed paa. En Række af Embedsaar har givet mig en saadan Erfarenhed i det administrativ-kirkelige Fag, at jeg maaskee turde haabe, ei uden Nytte for Jesu Christi Kirke og Hans dyrekjøbte Menighed i Danmark at kunne bestyre en saadan Plads. Deres Maiestæt vil dog i Deres Viisdom bedst erkjende, hvad der er tjenligst for mig, og aldrig tvivle om den uskrømtede og levende Kjerlighed til Fædrelandet, hvorved jeg ei blot anseer det for min Pligt, at følge dette Kald, naar det skulde kalde mig, men og at gribe enhver Leilighed, for at tilbyde min Tjeneste, hvor og naar man maatte ansee det for passende at gjøre Brug af mine Kræfter.

Mit store Ønske, at give for Tydskland en udførlig

¹) Lolland-Falsters Bispestol var blevet ledig ved Dr. Rasmus Møllers Død den 9. November 1842. Til Efterfølger fik han 1. April 1843 Gerhard Peter Brammer, der blev udnævnt direkte ved et kongeligt Reskript, uden at Kancelliet havde haft Lejlighed til at nedlægge Forestilling i Sagen.

Fremstilling af den Danske Nationalliteraturs Historie¹ kunde maaskee saaledes, eller i hvilken anden med mine Kræfter og Gaver overensstemmende Stilling, Deres Maiestæt maatte behage at sætte mig, rykke sin Opfyldelse nærmere. Tillad, allernaadigste Konge, at jeg paa ny anbefaler dette Foretagende Deres Maiestæts høikongelige Beskyttelse.

I allerdybeste Underdanighed
Deres Maiestæts
trolydige

A. G. Rudelbach,
Consist. R., Superintend.

Glauchau i Konger. Sachsen 20 November 1842.

3.

Deres Maiestæt!

Med den dybeste Taknemmelighed for den naadige Tilladelse, Deres Maiestæt gav mig, at turde melde mig nu og da til et eller andet erlediget Embede, i hvilket jeg troede at kunne gavne Fædrelandet, vover jeg allerunderdanigst at indstille mig til Deres Maiestæts Bevaagenhed ved Besættelsen af Director-Pladsen i Sorø². Deres Maiestæt ville allernaadigst forunde mig at gjøre opmærksom paa, at hele min Dannelse (og hvilken uberegnelig Deel deraf skylder jeg Fædrelandet!) er fra Begyndelsen og har stedse været i lige Grad philologisk-historisk og theologisk-philosophisk, hvorfor jeg troer, navnlig paa en saadan Post at kunne opfylde billige Forventninger og maaskee bidrage til, at den herlige Indretning ei blot grønnedes og trivedes, men tiltog i frodig Vext. De danske Philologer

¹) Rudelbach fik ikke skrevet dette Værk.

²) Den 11. Februar 1842 var Direktor ved Sorø Akademi, Dr. theol. Georg Holger Waage død. Nogen fast udnævnt Efterfølger fik han ikke, men 3. Marts 1843 konstitueredes Lektor Bernhard Severin Ingemann som midlertidig Direktor.

for største Delen kjende og ynde mig, de danske Historikere, som gjorde mig den Ære 1838 at optage mig til Medlem af den Kongelig Nordiske Oldskrifts-Forening, ei mindre. Maaskee tør jeg og allerunderdanigst bemærke, at den Danske Literatur og det Danske Sprog ved udførlige Fremstillinger fra min Haand (nemlig i »Ersch u. Grubers Encyclopædie 1^e Abthl. 29^r Bd.«, »Conversations-Lexicon der Gegenwart« u. a. St.) har vundet i Anerkjendelse i Udlandet, hvad en Mængde tyske Lærde, som selv beskæftige sig med Nordens Literatur, Sprog og Oldsager, have bevidnet mig.

At Undertegnede, hvis det var Herrens Villie, at hensætte ham i en Stilling, der ogsaa af den Grund maatte være ham behagelig, at en Deel af Lærerne ved Akademiet ere hans personlige Venner, vilde opoffre alle Kræfter for at bidrage til Opfyldelsen af Deres Maiestæts Ønske, at befordre ægte Videnskabelighed ved Siden af usminket Guds frygt i Danmark, behøver jeg næppe at tilføie, men anbefaler mig kun til Deres Maiestæts fremdeles Naade og Bevaagenhed. Gud bevare Kongen!

I allerdybeste Underdanighed
Deres Maiestæts trolydige Undersaat

A. G. Rudelbach, D. Th. & Ph.
Consist. R., Superintend. p. p.

Glauchau i Kongeriget Sachsen 27 December 1842.

4.

Deres Majestæt!

Deres Majestæts landsfaderlige Hjerte og den store Naade, De hidtil har beviist mig, give mig Mod til, fortrøstningsfuld at henvende følgende til Deres Majestæt, for hvilket jeg udbeder mig allerunderdanigst Deres Majestæts allerhøieste Opmærksomhed!

Da jeg i Aaret 1829 forlod Fædrelandet, for at følge et Kald til Sachsen, var det fremfor Alt mit Øiemeed, ogsaa

i Udlandet at fremme den Danske Nationalitets og det Danske Navns Ære, og jeg tør haabe, at Kyndige ville give mig det Vidnesbyrd, at jeg ikke har gjort Fædrelandet nogen Skam. I en temmelig bevæget Tid, som stedse er blevet mere bevæget, kom jeg ind i en Embedsstilling, der medførte et betydeligt Ansvar og ved sin mangesidige Natur (vi have som Consistorialraader alle Præsteexamina, alle theologiske og pædagogiske Responsa, som lægges til Grund for Cultministeriets Forordninger, saavelsom alle Kirkeinspectionssager) nødte mig til at sætte mig ind paa et hidtil for mig tildeels fremmed Gebeet. Ved Guds naadige Bistand lykkedes det mig at udfylde denne Post og tillige at varetage den præstelige Virksomhed, der i en saadan Tid maaskee af Alt har meest at betyde; og jeg havde mine høieste Foresattes, navnlig Cabinetsministeren v. Einsiedels, Ministeren v. Lindenaus og Cultministeren v. Carlowitz's Bevaagenhed¹. I den Række af Arbeidsaar, som nu fremdeles aabnede sig for mig, tabte jeg dog aldrig min tidligere Bestemmelse som lærd Theolog af Sigte: flere saavel kirkehistoriske som dogmatiske og symboliske Skrifter, der have vundet en betydelig Anerkjendelse i Tydskland, bære Vidne om mine Bestræbelser i saa Henseende. Jeg vover allerunderdanigst at beraabe mig paa den Artikel i det danske Forfatterlexicon², som, nu formodentlig med det første trykt, vil give en detailleret Udsigt over mine Skrifter, saavelsom paa en Mængde offentlige Bedømmelser af hele min literariske og øvrige Virksomhed i Tydskland, ofte endog fra en ganske modsat Synspunkt af Christendommen, f. Ex. i »Conversations Lexicon der Gegenwart«. Men hvad jeg fremfor Alt maa takke Herrens Førelse for, er den Sæd, Han forundte

¹) Kabinetminister, Grev Detlev v. Einsiedel (1773—1861), Minister Bernhard August v. Lindenau (1779—1854), tillige bekendt som Astroном, Minister Albert v. Carlowitz (1802—74).

²) Th. H. Erslew, Almindeligt Forfatter-Lexicon II, 709—18, jvfr. Suppl. II, 864—72.

mig at udstrøe i Haab, som nu opgaaer paa en alt Haab overstigende Maade. Mange Christne trindt om i Tydskland bekjende, at de skyldte mig for en stor Deel Opvækelse eller Styrkelse i deres christelige Troe, og mange yngre Theologer her bevidne mig med Taknemmelighed den Indflydelse, mit Vidnesbyrd har havt paa deres Tankegang og hele Retning.

Deres Majestæt tilgive, om jeg her synes, for at bruge Apostlens Ord¹, at tale daarligt som i Selvrees; Ingen kan mere levende end jeg føle og erkjende, hvor udelukkende vi skyldte Alt den forbarmende Naade, som kaldte os af Intet til sin Herligheds Priis og udfolder sine Skatte for os i al vor Armod og Udygtighed. Men Kjerligheden til Fædrelandet tvinger mig til at tale saa. Jeg troer nu at have opfyldt den Mission, som Herren gav mig her, og at maatte tilbyde Fædrelandet og Deres Majestæt paa ny min Tjeneste, om det maatte lykkes mig, ogsaa der at vinde mange Hjerter for den korsfæstede Kjerlighed og udstrøe i mange Yngres Bryst uforgjængelige Spirer til et helligt og Gud velbehageligt Liv, til en alvorlig Syslen med christelig-theologisk Lærdom og Erkjendelse. Det var Maalet for mine Ønsker alt i en Række af Aar, at kunne nedlægge Alt, hvad jeg havde indsamlet her af Erfaring og Erkjendelse, af praktisk og theoretisk Dygtighed, som en ringe Skjærv paa Fædrelandets Altar, der har baaret mig som Barn, modnet mig som Yngling og aabnet mig som Mand Banen. Aldrig har jeg glemt og aldrig skal jeg glemme, at det var den danske Regjerings store Liberalitet, som satte mig i Stand til i Aarene 1823—24 at foretage en Reise til Udlandet², hvis Frugter, som jeg haaber, i min sildigere Færd ere komne for Dagen. Aldrig har jeg glemt og aldrig skal jeg glemme, at Høiselig Kong Frederik VI ved min Afskeed fra Hjemmet i Aaret 1829 havde

¹) 2. Kor. 11, 17.

²) Jvfr. Fonden ad usus publicos, udgivet af Rigsarkivet, II, 365, 491. Kh. Saml. 6. R. VI, 110, 111.

den store Naade at forsikkre mig, at jeg til enhver Tid skulde blive betragtet og behandlet som Landets Barn. Aldrig har jeg glemt og aldrig skal jeg glemme, at Deres Kongelige Majestæt ved Deres gjentagne opmuntrende Bifald har understøttet mine svage Bestræbelser, at De ved Deres kongelige Deeltagelse i min Skjebne har stedse viist mig Fædrenelandet som den forønskede Havn, hvor til alle lysende Stjerner paa vor Vandrings Vei kalde og vinke os tilbage.

Det er dansk Taknemmelighed og dansk Kjerlighed, de danske Undersaatters Hjertesmykke og Bryst-Ædelsteen, som lede og styre mig, og intet jordisk Hensyn, naar jeg atter, i Fortrøstning til Deres Majestæts danske Hjertelag, beder Dem allernaadigst at ville tage Hensyn paa mig ved Besættelsen af det vacante Bispeembede over Lollands og Falsters Stift¹.

¹) Ved G. P. Brammers Forflyttelse 26. Juni 1845 som Biskop til Aarhus Stift blev Lolland-Falsters Bispestol paa ny ledig. Embedet besattes 2. September 1845 med Dr. theol. Peter Christian Stenersen Gad, siden Biskop over Fyens Stift. Kancelliet havde i sin Forestilling i Anledning af denne Embedsudnævnelse efter vanlig Skik indstillet tre Kandidater og yderligere tilsidst nævnt, at det var det bekendt, at ogsaa Dr. Rudelbach attraaede det paagældende Embede. Kancelliet bemærkede fremdeles: »endskjøndt Cancelliet vel fra den videnskabelige Side ikke kan have nogen Tvivl om Doctor Rudelbachs Qualification til at komme i Betragtning ved Bispe Embedets Besættelse, har Man dog ikke troet at burde anbefale ham til denne Post, deels da hans Virksomhed som Prædikant og theologisk Videnskabsmand er af en særegen Retning, der er en anden, end man kunde ønske hos Mænd i de hoieste geistlige Embeder, deels da han, ved i en Række af Aar at have virket i en geistlig Embedsstilling i Udlandet, der vel er beslægtet med, men ogsaa i mangø Henseender har været meget forskjellig fra de biskoppelige Forhold i Danmark, neppe uden Vanskelighed vilde kunne sætte sig ind i, eller finde sig i disse. Cancelliet kan ikke heller ansee ham for nogen udmærket Prædikant; hvorhos hans Ansættelse i et saa anseeligt geistligt Embede her i Landet sikkert vilde vække megen Opmærksomhed, og gjøre et uheldigt Indtryk saavel i, som udenfor Geistligheden« (Danske Cancelli, 1. Dept., Forestillinger 1845, B, Nr. 35). Af en Bemærkning i Forestillingen fremgaar

Ingenlunde frygter jeg for, at min unægtelig i mange Aar fortsatte Omgang med tydsk Forretningspraxis skulde hindre min Virksomhed i et saadant Embede, da uden Tvivl Formerne for Kirkestyrelsen overalt i vore Lutheriske Kirker ere baserede paa de samme Principier. I al Fald tør jeg haabe, at den, om end i en noget forandret Kreds sig bevægende, Embedsroutine uden alt for stor Møie vilde kunne erhverves, især da ved de bispelige Embeder i Danmark jo en Deel af de mechaniske Forretninger ere overdragne til et sideordnet Personal — en Fordeel, som Consistorialembederne i Tydskland kun paa en indskrænket Maade lade os nyde Godt [af]. Mit fulde Haab til den Gud, som gav os sit Ord og forjættede derhos, at det aldrig skulde vende tomt tilbage, er, at hvor Han end vil bruge mig, der vil Han i den Tid, Han værdiger mig at forrette Hans Arbeide som Tjener, give Kraft, og forøge de Naadegaver, for hvis Fylde vi Dag for Dag maae takke Ham mere og mere ved Christum vor Herre.

Min allerunderdanigste Bøn har jeg som christelig Theolog og tro Undersaat udtalt for Deres Majestæts landsfaderlige Hjerte. Jeg har kun den tilbage, som jeg stedse skal frembære for Kongernes Konge og Herrernes Herre, at Han vil velsigne og krone Deres Majestæts Regjering og skjenke Deres Majestæt en priselig Række af Dage i gylden Fred og trøstelige Erfaringer paa den usvigelige Grund, som er vor Saligheds Klippe og Anker.

I allerdybeste Devotion

Deres Majestæts
 allerunderdanigst hengivne Tjener

Dr. Th. A. G. Rudelbach,
 Consistorialraad og Superintendent.

Superint. Glauchau i Kongeriget Sachsen 12 Jun. 1845.

det, at Rudelbach allerede 1841 havde søgt Embede i Danmark (St. Knuds Sognekald i Odense). Jvfr. Breve til og fra N. F. S. Grundtvig II, 337.

5.

TIL GEHEJMEKONFERENSRAAD J. G. ADLER

Kjøbenhavn 22. Aug. 1848.

Høivelbaarne Herr Geheimeraad,
høistærede Velynder og Ven!

Jeg kunde paa ingen Maade forlade Byen (om otte Dage *senest* maa jeg afreise)¹ uden endnu engang at sige Her. Geheimeraaden min inderlige, uskrømte Tak for al venlig og kraftig Deeltagelse, al Kjerlighed, al Overbærenhed — og sige dette af et fuldt Hjerte. De var een af de Faae, som virkelig uhildet og ublandet vurdere videnskabelig, ja enhver Slags Stræben og Dygtighed, og saa gjerne byder Haanden til at fremme dens Maal — altsaa netop en Mand (tillad mig, at jeg siger det!), som Danmark trængte til og kunde glæde sig ved. Min Fremtids Skjebne ligger i Guds Haand, og ligger trygt der. Maa det end synes for Menneskeøine, som en anden Stilling kunde have conve-neret mig bedre, som jeg i en saadan kunde have udrettet meget Mere — dog er dette sikkerlig nu det Bedste for mig, fordi det grandgiveligt er Guds Villie. Det synes ogsaa klart at vise sig. I Slagelse er man kommen mig imøde med en Venlighed og Kjerlighed, som jeg under de nærværende Omstændigheder næppe kunde gjøre Regning paa, og som turde være et heldigt Forvarsel om Embedets vel-signelsesfulde Førelse.

Meget vilde det soulagere min paa mange Maader trykte Stilling nu, hvis jeg ved Hans Majestæts Naade maatte beholde de Vartpenge, der vare forundte mig, endnu for det løbende Fjerdingsaar. Maaskee er dette og Meningene, da der Intet er notificeret mig om Vartpengenes Ophør. I modsat Fald vilde jeg være Geheimeraaden tusindfold Tak skyldig, hvis De vilde give mig et Vink om, deels om man turde gjøre sig Haab i denne Henseende, deels

¹) Afrejsen for at tiltræde Embedet i Slagelse.

om hvorledes man skulde bære sig ad med Sagen; thi dette er mig ikke klart. Visselig vilde Deres kraftige Intercession kunne bidrage meget hertil. Turde jeg bede om Meddelelse herom (hvis Tid og andre Hensyn tillade Geheimeraaden det) — saa vilde et Brev træffe mig under den simple Adresse: Til Dr. Rudelbach i Kjøbenhavn — og senere (otte Dage herefter) i Slagelse.

Hos Hans Majestæt¹ søgte jeg forgyeves Audients, for at frembære ham min skyldige Tak. Han vil vist undskylde det under de nærværende Forhold, især da jeg forbeholder mig at aflægge Taksigelsen ved næste Leilighed, naar jeg fra Slagelse kommer ind til Byen, og naar Omstændighederne tillade Hans Majestæt atter at residere her.

Om Kirkens og Statens Forhold i den nærværende stormfulde, skjebnesvangre Tid havde jeg i Sinde at skrive, hvis jeg kun maatte faae et lidet Otium dertil². Alle Forarbejderne til dette Skrift ere tilendebragte.

Hvilken Lykke for os, at det egentlig »wühlerische« Partie herinde — Hippodromets³ — rimeligviis faaer sit Dødsstød ved Satirens skarpe Vaaben og Folke-Vittigheden! Den Sag er allerede *halv* tabt i Kjøbenhavn, hvis Talsmænd »Hippodromedarer« ere, som Folkeordet træffende stempler dem. Det var jo og ligesaa skammeligt som beklageligt, hvis saadanne Personer, for en stor Deel fuldendte Hyklere og lumpne Egoister, skulde faae Magt over Tusinders, ja hele Statens Roe og Velvære. Sikkerlig vilde dette være en Vredes-Hjemsøgelse af Gud, langt sværere end Choleraen og alle andre Plager.

Maa jeg nu være anbefalet Herr Geheimeraadens fremdeles Bevaagenhed og Venskab, og maa jeg bede at anbe-

¹) c: Frederik VII.

²) 1849 kom Rudelbachs »Den evangeliske Kirkeforfatnings Oprindelse og Princip, dens Udartning og dens mulige Gjenreisning, fornemmelig i Danmark«.

³) Ved Mødet i Hippodromen i København den 12. Marts 1848 gjorde en stærk demokratisk Stemning sig gældende.

fale mig med største Høiagtelse og Ærbødighed Deres Frue Gemalinde!

Med dybeste Taknemmelighed og sand Kjerlighed
Deres stedse forbundne

A. G. Rudelbach.

[*Udskrift:*] D. Høivelbaarenhed Herr Geheimeraad Adler.
Adresse: Her. Kammerj. Oehlenschläger i Sorø¹. frit.

TILLÆG

Wenn der Unterzeichnete in dem folgenden allerunterthänigsten Vortrag Manches berühren muss, was in andrem Falle die Bescheidenheit lieber verschwiege (denn ein Selbstzeugniss ist überhaupt für Menschen eine stachlichte Sache), so kann ihn nur die Ueberzeugung dazu ermuthigen, dass es vor die Augen eines Monarchen kommt, der, wenn irgend einer, fähig ist, das wissenschaftliche Streben überhaupt zu würdigen, und jeden Schritt zum erhabenen Ziele deshalb seiner Aufmerksamkeit nicht unwerth achtet. Gerade dieses Ziel, der Anbau der Wissenschaft, zunächst allerdings der Theologie, war es, das mich (obgleich von Hause aus vielfach philologisch gebildet) von frühster Jugend an begeisterte. Die alten Philosophen führten mich zunächst auf die Schriftstellerbahn ein: Plato und Aristoteles, nicht minder aber der Stoicismus, in gewissem Grade die älteren speculativen Systeme, später die neuern, fesselten mich zuerst; ich widmete ihnen ein langes Studium, wie ich hoffen darf nicht ohne Erfolg, obgleich ich mich nicht beurtheilt wünschen kann nach dem, was in meiner philosophischen Doctordissertation vom J. 1822 (über die herkömmliche Darstellung des Principis der

¹) Adam Oehlenschlägers Son, Kammerjunkер William Conrad Oehlenschläger († 1885).

Ethik)¹ vorliegt — einer Untersuchung, die, unter vielen Unterbrechungen geschrieben, zwar das Resultat im Allgemeinen zieht, aber unvollendet geblieben ist. Was mir bei mannigfachen Vorstudien (ich rechne dahin namentlich umfassende geschichtliche, mythologisch-antiquarische und solche, die sich auf die classische Literatur in einem weiten Umfange bezogen) dennoch gänzlich fehlte — der Ueberblick über das, was jetzt als Aufgabe der Wissenschaft erscheinen muss, die Anbildung der Methode, der lebendige Verkehr mit wissenschaftlichen Mustern — das ward mir durch die edle Freigebigkeit der dänischen Regierung, des hochseligen Königs Frederik VI, auf einer Reise ins Ausland 1823—24 ermöglicht. Deutschland ward zum ersten Mal meine grosse Bildungsschule, und nahm mich — ich darfs sagen — mit offenen Armen auf; aber nicht minder Frankreich, in dessen Hauptstadt ich an der grossen Kön. Bibliothek, begünstigt durch die Freundschaft eines Cousin, K. B. Hase² u. a. namhafter Gelehrten, wenigstens 8 Monate hinter einander arbeitete. Es ist wahr, die Früchte dieser Reise kamen nicht gleich zum Vorschein; doch darf ich, die scheinbare Säumniss bevorwortend, hinzufügen, dass dies Erscheinen nicht in meiner Hand stand. Es war das kirchliche Mittelalter vor Allem, namentlich die theologische Scholastik, die mich angezogen hatte: was der berühmte Kanzler J. A. Cramer, den Dänemark mit Stolz den seinen nannte, in der »Fortsetzung des Bossuet« so trefflich vorgearbeitet, wovon Schlosser in Heidelberg durch seinen »Vincenz von Beauvais«, Neander durch seinen »heiligen Bernhard« schöne

¹) A. G. Rudelbach, *De Ethices principiiis hucusque vulgo traditis disquisitio historico-critica*, 1822.

²) Den berømte franske Filosof Victor Cousin (1792—1867) levede paa dette Tidspunkt, efter 1820 at være blevet afsat fra sin Stilling som Lærer ved École normale i Paris, som Privatmand, optaget af filosofihistoriske Studier. Den tyskfødte Filolog Karl Benedict Hase (1780—1864) var siden 1816 Professor i græsk Palæografi og Nygræsk ved École des langues orientales i Paris.

Proben gegeben¹, das wünschte ich fortzusetzen, in diese Fussstapfen einzutreten. Da schien mir nun vor Allen nöthig, an die noch unbenutzten Quellen zu gehen, davon viele in Paris, andere in München, in Regensburg, in Wien liegen. Ich schrieb Manches dort mit Fleiss ab², und besorgte Anderes durch Freunde abgeschrieben, namentlich was den grossen Bruch in der Scholastik, die Schule Abälards, betrifft; aber die Zeitumstände und die bibliopolischen Verhältnisse damals waren der Herausgabe zu ungünstig. Einen meiner besten Funde auf diesem Gebiete, Abälards berühmtes Werk *Sic, et Non*, hat später Cousin selbst, freilich blos durch öffentliche Unterstützung, herauszugeben, sich im Stande gesehen³. Auch meine Studien zu Claudius von Turin, den ältesten Vorläufer der Reformation, blieben unvollendet; ich konnte nur eine Probe davon geben (1824)⁴, die indess in Deutschland mit lebhaftem Beifall aufgenommen ward.

Was ich während meines Aufenthalts im Vaterlande 1824—28 geleistet, darf ich als bekannt voraussetzen. Nur erläuternd bemerke ich, dass ich über Symbolik an der Universität ein halbes Jahr las, dass die Kritik von mir (namentlich über Erscheinungen in der Exegese, Dogmatik, Kirchengeschichte) vielleicht in zu grossem Umfange geübt wurde, dass auch einzelne praktische Arbeiten aus

¹) Johan Andreas Cramer (1723—88), Professor i København 1764—71, siden Kansler ved Universitetet i Kiel, udgav 1759—87 en Fortsættelse af »Jac. B. Bossuet, Einleitung in die Geschichte der Welt und der Religion«; Friedrich Christoph Schlosser (1776—1861), Professor i Heidelberg, udgav 1819 en Biografi af Vincents af Beauvais; Johann August Wilhelm Neander (1789—1850), Professor i Kirkehistorie i Berlin, udgav 1813 en Biografi af Bernhard af Clairvaux.

²) En Del af det af Rudelbach indsamlede Materiale findes i Ny kgl. Saml., 4°, 2958, I.

³) 1836 udgav Victor Cousin for første Gang i »Ouvrages inédits d'Abélard« S. 3—169 Skriftet »Sic et non«.

⁴) 1824 udgav Rudelbach: Claudii Taurinensis ineditorum Operum specimina, praemissa de eius doctrina scriptisque dissertatione.

meiner Feder hervorgingen (wie »Christelig Trøstebog«¹ u. dgl.), die beim christlichen Publicum einen, noch nicht verschollenen, Anklang fanden.

Man war in Deutschland gegen meine geringen wissenschaftlichen Bestrebungen mehr als gerecht. Bereits 1827 suchte man mich dahin zu ziehen, indem ein Ruf als Professor an der Universität Königsberg an mich schon ausgemacht war, als es dem damals mächtigen Einflusse der Hegelschen Schule gelang, denselben zu paralysieren. Es war in der That auch ohne mein Zuthun, dass ein zweiter Ruf an eine bedeutende geistliche Stelle in Sachsen 1828 an mich gelangte: Neander und Hengstenberg² betrieben die Sache und wünschten eifrig, dass ich auf ihren Standpunkt eingehen möchte. Gerade die Hoffnung aber, die man von mir hegte (man dachte mich schon als an den Entwicklungskämpfen der deutschen Theologie und Kirche lebhaft theilnehmend), musste mich bedenklich machen. Nicht ohne Widerstreben, nachdem ich die Verhältnisse auf einer kürzeren Reise nach Deutschland näher erforscht hatte, nahm ich in Gottes Namen die Vocation an.

Mein Antritt in Sachsen (1829) war schwer. Zu vielfach waren die Vorurtheile, welche sich dem Fremden entgegenstellten, der blos im Vertrauen auf den höheren Beistand das angenommen hatte, was Gegenstand der Wünsche mehrerer Landeskinder war. Doch bahnte mir die Freundschaft des verewigten Bischofs Münter, der unter seinen vielfachen literarisch-gelehrten Verbindungen auch die mit dem Sächsischen Oberhofprediger, D. v. Ammon, cultivirt hatte³, einigermassen den Weg. Obgleich die Er-

¹) Christelig Trøstebog, samlet af Kirkens Fædres og fromme Bekjenderes Skrifter, med korte Efterretninger om Forfatternes Liv og Levnet, I, 1827.

²) Om Neander jvfr. S. 472; Ernst Wilhelm Hengstenberg (1802—69), fra 1826 Professor i Berlin.

³) Christoph Friedrich von Ammon (1766—1850) var siden 1813 Overhofpræst i Dresden. Breve fra Rudelbach til Biskop Fr. Münter findes trykt i »Frederik Münter, et Mindeskrift«, VI, 137—58. Et Brev,

schütterungen des J. 1830, die Sachsen eine Constitution aufbürdeten, nicht geeignet waren, Jemanden das stille Wurzeln zu gönnen, gelang es mir doch, mich immer mehr in meinem Wirkungskreise abzugrenzen. Mein früher auf den Reisen erworbene Bekanntschaft mit praktisch-kirchlichen Verhältnissen in Deutschland kam mir jetzt auch in schwierigen Fällen zu Statten, so dass die anfängliche Misstimmung Vieler sich nach und nach in freundliche Annäherung, endlich in aufrichtige Hochachtung verwandelte. Das Amt war mir, trotz dem Umfangreichen desselben, nicht schwer; ein grosser Theil desselben bezog sich auf Consistorialbedenken, wo eben die theologisch-kirchliche Bildung mit Vortheil eingreifen konnte; und man erzeugte mir in einer Reihe von Jahren das Vertrauen, mir manche solche, auch schwierigere, Gutachten zu übertragen. Was mir aber, als der Wissenschaft verpflichtet, besonders werth seyn musste, war der Umstand, dass mit diesem Amte immer noch eine gute Musse verbunden seyn konnte. Ich füllte sie mit literarischen Arbeiten aus, die in ziemlich rascher Folge von meiner Hand erschienen. Mehrere derselben griffen in die kirchliche Zeitentwicklung und in das Gemeindeleben ein (von Predigten, die einen bedeutenden Kreis in Deutschland gefunden, liegen allein bis jetzt vier grössere Sammlungen vor); allein die bei weitem meisten waren Bruchsteine zum Bau der Theologie namentlich aus dem Felde der Kirchengeschichte, Dogmatik, Symbolik, des Kirchenrechts, der Schriftforschung und Schriftauslegung. Ich hatte das Glück, dass Deutschlands Historiker (wie Leo¹ 1836) mir entgegentraten, dass das von mir bis dahin mehr angedeu[te] als ausgeführte dogmatische System als eine zeitgemässe, lebensvolle Erneuerung der reformatorischen Grundsätze betrachtet wurde,

dateret Dresden 21. Februar 1823, fra Ammon til Fr. Münter gemmes i Ny kgl. Saml., Fol., 1698.

¹) Heinrich Leo (1799—1878), fra 1828 Professor i Historie i Halle, tillige Apologet for Kristendommen.

dass namentlich auch die wissenschaftliche Form und Methode in meinen theologischen Schriften Beifall fand. Es ist nicht nöthig, diese aufzurechnen; eine ziemlich vollständige Uebersicht derselben so wie der meisten darüber in Deutschland erschienenen Beurtheilungen wird der betreffende, zur Erscheinung vorbereite[te], Artikel in »Erslev dansk Forfatter-Lexicon« enthalten¹. Erwähnen darf ich aber, dass die hochwürdige theologische Facultät zu Erlangen aus freiem Triebe sich 1841 bewogen sah, mir den theologischen Doctorgrad mit dem Encomio zu conferiren: »ob doctrinæ copiam prorsus insignem, scriptis abunde probatam, ecclesiæ Evangelico-Lutheranæ studium, pietatis disseminandæ ardorem« — wobei unstreitig das am meisten mich zu fortgesetzter treuer Anwendung der Gnadengaben antreiben musste, dass diese unverdiente Anerkennung² von einer Facultät ausging, deren Mitglieder damals Engelhardt, Harless, Höfling³ u. a. als die Säuler deutscher theologischer und kirchlicher Gelehrsamkeit mit Recht angesehen werden. Unter diesen Auspicien war, in Verbindung mit dem bedeutenten Gelehrten, Prof. D. Guericke⁴ in Halle, die »Zeitschrift für die gesammte Lutherische Theologie und Kirche« 1840 begründet worden, die nach und nach nicht nur ein Repertorium für wissenschaftliche Lehraufsätze und Schriftentwickelungen aus

¹) Jvfr. S. 464.

²) I Anledning af Æresdoktoratet udgav Rudelbach: »Vitam suam hucusque actam brevi narratione summe venerabili theologorum Academiae Fridericianae Erlangensis ordini oblata exposuit Andreas Gottlob Rudelbach«, Lipsiae 1842. Erlanger-Fakultetets hædrende Vidnesbyrd paaberaabte Rudelbach sig oftere med Stolthed, jvfr. Kh. Saml. 6. R. VI, 116, 127.

³) Johann Georg Veit Engelhardt (1791—1855), fra 1822 Professor i Erlangen; Gottlieb Christoph Adolph v. Harless (1806—79), fra 1833 Professor sst.; Johann Wilhelm Friedrich Höfling (1802—53), fra 1833 Prof. sst.

⁴) Heinrich Ernst Ferdinand Guericke (1803—78), 1829 Professor i Halle, fra 1834 Præst ved en gammel-luthersk Menighed.

kirchlichem Standpunkt ward, sondern ein kritisches Institut mit sich verband, die erst die bedeutenderen, nachher fast alle Erscheinungen der deutschen (zum Theil auch ausländischen) theologischen Literatur aufnahm, und nicht etwa literarische Colportage, sondern historisch fortlaufende Kritik zu ihrem Zweck setzte. Diese Zeitschrift, ununterbrochen fortgesetzt, hat jetzt ihren achten Jahrgang begonnen. — Was ich indess am meisten als Ziel meines Strebens erkannt hatte, und was man auch wohl von vielen Seiten am nächsten von mir erwartete, das war noch im J. 1845 im Pulte liegen geblieben, und harrete einer Musse, die allerdings zumal die letzten, sehr bewegten Jahre des Amtes mir nicht gewährten. Dahin rechne ich namentlich das System der Dogmatik (wozu ich die ausführlichsten Vorarbeiten und einzelne ganz ausgeführte Parteien habe); das System der Ethik (ebenso wenigstens theilweise seit 20 Jahren vorbereitet); eine grössere Arbeit über die Gründe, das Wesen und die Entwicklung der Kirchenverfassung; kritische Untersuchungen über die Symbole, namentlich die ökumenischen (als ein Prodromus derselben ist die »historisch-kritische Einleitung in die Augsburgerische Confession 1841« und die kleine Schrift »über das Wesen und die Bedeutung des Apostolischen Symbols 1845« zu betrachten); endlich die Isagogik des Neuen Testaments nach einer neuen wissenschaftlichen Begründung.

Das erwähnte Jahr 1845 bildete einen Vendepunkt in meinem Leben. Die Vorgänge in Sachsen in diesem Jahre, auf welche (nicht blos auf die famösen Auftritte vor dem Rossplatz in Leipzig am 12 Julii)¹ man jetzt mit Reue und Schaam zurückblicken durfte, berührten mein theologisch-conservatives Gewissen so nahe, dass ich deshalb das Amt niederlegen musste. Jene Vorgänge (z. B. die Capitulation

¹) Den 12. August 1845 fandt heftige Demonstrationer mod den katolske sachsiske Arveprins Johann Sted i Leipzig (Georg Weber, Allgemeine Weltgeschichte, 2. Aufl., XV, 1, S. 232 ff.).

mit den Deutschkatholiken von der Rongeschen Secte¹ in einem Interimisticum, das ihnen die evangelischen Kirchen zum Simultangebrauch auslieferte, die man jetzt wieder um jeden Preis ihnen entreissen möchte) sind so bekannt, dass dieses² keinem unerwartet erscheinen wird — wie es denn selbst von solchen, die nicht auf demselben kirchlichen Grunde stehen, nicht nur glimpflich, sondern gerecht beurtheilt worden ist.

Gerecht und anbetungswürdig aber sind die Wege des Höchsten, die bei einem darauf folgenden Zustande scheinbarer, irdischer Verlassenheit so klar vor meinen Augen sich entfalteten. Das Vaterland nahm den Heimkehrenden freundlich auf; sein erhabener König machte es durch königliche Wohlthaten mir möglich, der Wissenschaft und Kirche in unzertrennlichem Bunde auch ferner leben zu können. Von ihm, der auf die Hand des Königs aller Könige sieht, der den unverwelklichen Lorbern, die in sein Diadem sich einschlingen, auch diesen hinzufügen wollte: die edelste Ermunterung jedes ächten, treuen wissenschaftlichen Strebens — von ihm darf ich es erwarten, dass er meine allerunterthänigste Bitte um eine Anstellung an der Universität nicht überhören werde. Alle Fäden meines Lebens laufen durch providentielle Leitung hier zusammen: das Kleinste und das Grösste, was ich bisher ersehen und erstrebt, findet hier seine Anwendung: die theologische Schule, die kirchliche Weihe, die Lebenserfahrung, die systematische Bildung. Vor dem Angesichte des besten aller Könige darf ich es aussprechen, wie ich es als den allergeringsten Tribut lebenslänglicher Dankbarkeit achte,

¹) Johannes Ronge (1813—87) var oprindeligt romersk-katolsk Præst, men suspenderedes 1843 og blev Stifter af »Tysk-Katolicismen«. Om Rudelbachs Forhold til denne Retning som Aarsag til hans Nedlæggelse af sit Embede i Sachsen se C. R. Kaiser, Andreas Gottlob Rudelbach S. 37 ff.

²) MS.: diesem.

jedes andere Anerbieten (wovon namentlich ein sehr dringendes nach der Universität Norwegens neulich¹ mich hinrief) von der Hand gewiesen zu haben. Ihm, dem erhabensten Kenner der Wissenschaften, darf ich es vertrauen, wie von nun an meine ganze Kraft der vaterländischen Kirche geweiht seyn und bleiben soll, wenn auch bibliopolische und andere Umstände mich dringen mit der deutschen Literatur verbunden zu bleiben, wie ich aber auch der nationalen dadurch hoffe einigen Dienst zu leisten, dass ich einem tiefgefühlten Bedürfnisse durch eine »Geschichte der Nordischen Nationalliteratur«² entgegenzukommen mir zum Ziel gesetzt, und zu diesem Zwecke in der letzten Zeit namentlich das weite Feld der Altnordischen Literatur durch sprachliche und geschichtliche Forschung zu bemessen angefangen habe. Vor ihm darf ich, ohne ruhmredig zu scheinen, die Lebenshoffnung aussprechen, worin ich mich ganz bewege, dass ich auch dadurch meinen Platz an der Universität würde ausfüllen können, dass namentlich die theologischen Fächer durch Vorlesungen von mir würden angebaut werden können, die jetzt vielleicht wegen der vorwaltenden Umstände schwächer vertreten sind, während ich es zugleich für meine Pflicht achten würde, auch solche Vorträge darzubieten, die auf unserer Universität in der letzten Zeit kaum gehalten seyn mögen (z. B. über theologische Encyclopädie, allgemeines Kirchenrecht u. s. w.).

So lege ich mein zukünftiges Schicksal, auf die allwaltende Vorsehung vertrauend, deren Verheissung, dass sie nie diejenigen verlassen, noch versäumen wird, welche auf sie schauen, uns wie eine Mauer umgiebt, in die Hände des Königs nieder, der es als sein schönstes Vorrecht ansieht, die Kräfte, über deren Anwendung der König aller

¹) 1846, jvfr. Kh. Saml. 6. R. VI, 134.

²) Jvfr. S. 462.

Könige ihn gesetzt hat, so zu vertheilen, dass Kirche, Sittlichkeit, Wissenschaft, Kunst, kurz alle wahre Lebenszwecke, in unauflöslicher Verbindung zum erhabensten Ziele gepflegt und gefördert werden.

Allerunterthänigst

Dr. A. G. Rudelbach,
Consistorialrath.

Kopenhagen 30/31 Jan. 1847.